

РЕЦЕНЗИЯ

за труда на **Маргарита Йорданова Котева** на тема **„Названия, свързани с храните и тяхното приготвяне (лексикосемантична характеристика)“**,

предложен като дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен **„доктор по филология“**

Рецензент: **д.ф.н. Иван Харалампиев Иванов**, професор по История на българския език във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“

Асистентката в Секцията за българска диалектология и лингвистична география на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН Маргарита Котева е представила за оценяване като първа докторска дисертация своя труд „Названия, свързани с храните и тяхното приготвяне (лексикосемантична характеристика)“. Изследването е направено под ръководството на доц. д-р Славка Керемидчиева и е обсъдено и предложено за защита от посочената секция на Института. Темата на изследването е определено дисертабилна – терминологичната всекидневна кулинарна лексика в българските диалекти не е била обект на цялостно представяне и на системно лингвистично изследване. Без съмнение като замисъл и като реализация такава изследване е актуално и полезно.

Смятам за случаен пропуск, който лесно може да се отстрани, отсъствието в заглавието на дисертацията на уточнението „в българските диалекти“. Това трябва да се поправи при публикуване на труда.

2

Дисертационният труд съдържа 311 страници. Той се състои от Увод (с. 5-10), Част I. Храната и храненето като обект на научни изследвания (с. 10-34), Част II. Класификация на названията на храни и напитки и начините на тяхното приготвяне. Лексикосемантична характеристика (с. 34-284), Заключение (с. 284-290), Литература (с. 290-302) и Съкращения (с. 303-311).

Авторката Маргарита Котева е проучила основно научната литература по проблемите, обсъждани в дисертационния труд – общо 242 заглавия на български и чужди езици, заедно с източниците на диалектен материал. Всъщност цялата първа част представлява обзор на научната литература, свързан с темата за храната и храненето (етноложки, диалектоложки и лексикографски изследвания), с източниците на диалектен материал, с методите и подходите за изследване на лексикана като система, както и с критериите за определяне на тематични групи, подгрупи и лексикосемантични групи при терминологичната кулинарна лексика. Обзорът не е самоцелен, а е подчинен на уточняването на теоретичните позиции на авторката във връзка с изследвания диалектен материал. От друга страна, обзорът на научната литература, който смятам за достатъчно пълен, показва, че досегашните проучвания по проблематиката на дисертационния труд имат епизодичен характер и че трудът на М. Котева е навременен и запълва една незаета и важна изследователска ниша.

Според мен списъкът с източниците на диалектен материал ненужно е поставен на две места в дисертацията – един път в Част I (с. 20-23) и повторно в библиографията в края (с. 300-302). Вместо това в теоретичната част може да се разшири представянето на източниците като обем, надеждност и актуалност.

Приемам това, което дисертантката е определила като обект и предмет на своето изследване, за негова основна цел: да се опишат всички

названия на всекидневни храни и напитки, които се употребяват в българските диалекти и които са включени в общото тематично обединение (тематична група) на всекидневната кулинарна лексика; да се представят всички парадигматични структурни особености на названията, както и семантичните отношения помежду им (с. 6).

Три са главните задачи на дисертационния труд: а) да се определят основните семантични признаци на названията в тематичната група на всекидневната кулинарна лексика, според които те да се класифицират по тематични подгрупи, тематични микрогрупи и лексикосемантични групи; б) да се направи лексикосемантична характеристика на тези названия; в) да се изследват названията в етнокултурен аспект през призмата на българския народен светоглед и на българската народна култура, да се проследят някои тенденции на устойчивост и на езикови промени (с. 6-7).

Авторката е мотивирала подробно избора на подходите (главно ономазиологичен, съчетан със семасиологичен) и методите (системен, синхронно-типологичен, етнолингвистичен и метод на компонентен анализ) за постигане на целите и за решаване на основните задачи в изследването. Тя правилно отбелязва, че не предлага универсален, а само „един от възможните начини на изследване (модел) на всекидневната кулинарна лексика и на изследване изобщо на подобен вид конкретна лексика чрез разкриване на вътрешносистемните връзки между лексикалните единици през призмата на народната култура и светоглед“ (с. 10). Оценявам високо стремежа на авторката там, където е нужно и възможно, да разглежда особеностите на българския диалектен материал в съпоставка с аналогичен материал от други славянски езици.

Прегледът на различните възможности за изучаването на лексиката като система и спецификата на изследвания материал дават основание на М. Котева да избере той да бъде класифициран по тематични подгрупи и по лексикосемантични групи, организирани на макродиалектно равнище.

Тя приема, че „тези образувания са по-малки в сравнение със семантичното поле, а това обуславя и по-тесните връзки между техните членове, в резултат на което по-силно се проявяват езиковите им особености и системните взаимоотношения между тях“ (с. 26).

Авторката обръща специално внимание на критериите за разграничаване на тематични групи (съотв. подгрупи и микрогрупи) и лексикосемантични групи. Най-общо тя приема, че въпросното разграничаване зависи основно от денотативната или сигнификативната отнесеност на думите. В това отношение дисертантката възприема теоретичните позиции на Ф. П. Филин, В. В. Банкевич и Ел. Годорова, които според нея взаимно се допълват.

В самия край на Част I (с. 32-34) М. Котева определя границите на изследваните тематични подгрупи и лексикосемантични групи, преди да приложи върху тях избраните изследователски методи. Тематичната група на българската диалектна кулинарна лексика е разделена на 10 основни подгрупи (7 от тях допълнително разделени на микрогрупи) и на 10 лексикосемантични групи.

Класификацията е направена внимателно и е достатъчно подробна и детайлна, макар че е можело по-категорично да се мотивират обемът и границите на тематичната група на всекидневната кулинарна лексика. Важно е например да се обоснове отсъствието на тематична подгрупа за названия на кухненски съдове и прибори, които са тясно свързани с приготвянето и употребата на храните, а освен това от тези названия нерядко са мотивирани и названия на ястия, напр. *тепцѝйя* ‘вид ястие, запечено в тепсия, тава’; *пештемàк* ‘хляб, изпечен в пещ’; *фурнѝк* ‘голям домашен хляб, изпечен във фурна’ и др.

Терминологичната кулинарна лексика в българските диалекти е събрана от различни печатни източници и от архиви, които са посочени в отделен списък. Броят на всекидневните кулинарни названия (празнично-

обредните не са обект на изследването) не е посочен, липсва и общ азбучен списък, но по моя преценка те са около 1500 – напълно достатъчно като материал за дисертационния труд, който тук е обобщен за първи път. Авторката е извършила огромна предварителна събирателска и проучвателска работа, която трябва да се оцени високо.

Без да се спирам подробно на печатните източници в дисертацията, ще посоча два забелязани пропуски. Това са изследвания на Копривщенския (Сл. Керемидчиева. Копривщица – история и език. С., 2007) и на Еркечкия говор (Сл. Керемидчиева и др. Еркеч – паметта на езика. С., 2012). Двете изследвания са много интересни и съдържат хубави речници, дело на учени от Секцията, в която работи дисертантката. Интересно е, че книгата за Еркеч е включена в списъка на източниците, но лексикален материал от говора като че ли не е използван в дисертацията (Еркечкият говор не се среща сред съкращенията на селищата и областите).

В дисертацията не се съобщава дали кулинарните названия в публикуваните диалектни материали, посочени в списъка с източници, са ексцерпирани изцяло, тъй като при несистемна проверка някои такива названия не се откриват в азбучните списъци на различните тематични подгрупи и микрогрупи, както и на лексикосемантичните групи.

Втората част на дисертационния труд е неговото аналитично ядро, в което на практика може да се види нивото на теоретичната подготовка и на творческите качества на авторката, надеждността на изследвания емпиричен материал, целесъобразността на избраната методология, както и характерът на приносите, задължителни за проучвания от обсъждания тип. Тук М. Котева организира и анализира според приетия от нея модел названията на храни и напитки и начините на тяхното приготвяне. Определено трябва да се каже, че извършеното в тази част от авторката е на необходимото изследователско равнище. Във всяка група кулинарната

лексика е представена в азбучен списък с отбелязване на значенията и на данни за диалектното разпространение на отделните названия; привеждат се и необходими исторически и етноложки сведения, които са свързани с единия от прилаганите в дисертацията изследователски методи – етнолингвистичния. Специална рубрика във всяка група е отделена за лексикосемантична характеристика. Тя е своеобразен център със своя разностранен анализ откъм произход, териториално разпространение, семантичен обем, структура, формални особености и системни взаимоотношения на кулинарната лексика в различните групи. Анализът е много интересен и подробен и представя изследователските качества на дисертантката в много добра светлина. При внимателно четене може да се открият отделни примери, които авторката би могла да огледа повторно във връзка с отнасянето им към определена подгрупа, както и във връзка с включването им в състава на кулинарните названия (виж напр. включването на названия за тютюн и дъвка в микрогрупата за названия на ядки, пуканки и др.).

В азбучните списъци трябва да се уговори и уеднакви изписването на думите в речниковите статии, напр. *урис*, *бон*, *варчибон*, *дроп*, *присат*, *търнослифкъ* и др. но виж и *брашовки*, *кромид*, *лапад*, *мармалад*, *ръж*, *рѳж*, *паламуд* и др.

Добре е внимателно да се огледат сведенията за произхода на някои от кулинарните названия, напр. *бакла* (с. 47) е турска заемка, а не домашна дума; *елей* (с. 67) е заемка от гръцки; *сомунѳца* (с. 144) не е домашна дума, а заемка от турски и др.

Примерите на турски трябва също да се прегледат внимателно, тъй като редовно се смесват буквите *ı* [ъ] и *i* [и], напр. погрешно *pastirma* вм. *pastırma* > *пастърма*, *sizdirma* вм. *sızdırma* > *саздърма* (с. 233), *sakiz* вм. *sakız* > *сакъз* (с. 253) и др.

В Заключението (с. 284-290) дисертантката е обобщила добре особеностите на системата на всекидневната българска диалектна кулинарна лексика, които произтичат от разностранния и детайлен анализ на 250 страници. Тук ясно се виждат и сериозният първоначален замисъл на дисертационния труд, и добре премислените посоки на анализа, който не само регистрира състояния, но проследява и процеси. В редица случаи домашният диалектен материал се разглежда и на по-широк славянски фон.

Бележките, които направих дотук, имат по-често технически характер или са свързани с недоглеждания – те не засягат основни теоретични и методологически въпроси, но е хубаво авторката да се съобрази с тях. В едно бъдещо издание на дисертацията освен това непременно трябва да се добави словник, който ще даде представа за обема на използвания материал и ще укаже къде в текста се среща едно или друго кулинарно название.

Според чл. 6, ал. 3 от Закона за развитие на академичния състав в Република България дисертационният труд за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ „трябва да съдържа научни или научноприложни резултати, които представляват оригинален принос в науката. Дисертационният труд трябва да показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания.“ Вече имах възможност да оценя високо теоретичните познания на М. Котева и нейните изследователски качества. Няма съмнение освен това, че дисертацията е изследване с интересни и полезни научни и научноприложни резултати, т. е. обсъжданият дисертационен труд напълно отговаря на законовите изисквания.

Съгласен съм напълно с приносите на дисертацията, формулирани от самата авторка в края на автореферата (с. 35-36). В един или друг вид те

8

присъстват и в тази рецензия, така че тук няма да ги повтарям. Ще добавя само, че имаме работа с научно изследване с определен личен научен принос. Той може да се види най-напред в умението да се обособи от разнообразни източници и да се представи възможно най-пълно и добре организирано голямата група на терминологичната всекидневна кулинарна лексика в българските диалекти. Този принос се вижда и в умелия избор на подходяща изследователска методология, както и в сполучливия класификационен модел, който може да бъде използван и в други изследвания с подобен характер.

Резултатите от изследването на М. Котева ще бъдат полезни за учени с различни научни специалности и в такъв смисъл е добре дисертационният труд да бъде издаден в отделна книга. Обсъжданото научно изследване освен това е добро доказателство за несъстоятелността на плахите опити на някои наши езиковеди да обявят диалектоложките изследвания за вече изчерпани и неактуални.

М. Котева е публикувала пет статии и една рецензия по темата на дисертационния труд. Две от статиите са отпечатани в специализирани издания в чужбина – една в Русия и една в Полша.

Авторефератът е изработен в съответствие с официалните изисквания и отразява точно основните положения и научните приноси (както вече отбелязах) на дисертационния труд.

Заключение. Изследването на Маргарита Йорданова Котева върху названията, свързани с храните и тяхното приготвяне в българските диалекти, е научен труд, който като проблематика, обем и постигнати резултати напълно отговаря на изискванията за първа научна дисертация. Изследването има определено приносен характер. Докторантката М. Котева показва много добра научна осведоменост и високи изследователски качества. Езикът на изследването е добър, дисертационният труд се чете леко и с интерес.

Всичко това ми дава основание да препоръчам на членовете на Научното жури да гласуват *за присъждане* на образователната и научна степен „доктор по филология“ на Маргарита Йорданова Котева, което без колебание ще направя и аз.

РЕЦЕНЗЕНТ:

11 март 2015 г.,

ВЕЛИКО ТЪРНОВО